

7. Հողմակերու ճշողութիւնը հայ.-ի մէջ

ըստ համբաւու համազն հնգեր. լեզուներու հետ կ'երթայ, բայց քանի մը բառական մէ առքերաթիւն ալ աւսի, որ հայութեանիրուն ալ յամաւ ու հասկընացի է կամ նցա մաս ալ անիրա բացառաթիւն մէ կը գտնէ Ամենաշահարու եւ ամենայանու է նցա մէջ ուղղ.-ի տեղ սեռ. Հորվէ եւալ թէդունելութեամի, որուն վրայ հոս չէմ խօսիր. Միոյն հորվէնու ճշողութեան վրայ կ'ուզեմ հոս իսրաքի կարծոյ ցայ տալ, որուն թութիւն այն է, որ բացառականնեւ եւ զործիսկաննեւ կախուոց սեռ. Էն ճշողութեամի նոյնպէս բացառական կամ դորժիսկան կը լին, գ. ։

Ա) Սեռ.-ը բացառականնեւ կը ճռէի, ՓԲ. (Անեսերի 1832) էջ 7, վեշին առ. է ինչ թուժութիւն կ'իսութ թագաւորին, առել, էջ 8, առզ. 9 վարէն յանձնէի կծկութենեւ առնախայդ — «իշխանութ ու աշխատութ առել. էջ 11, ա. 8 վարէն ի նաև ի իսու, ի նոր յառաք-ի առել. էջ 12, ա. 7 վարէն ի — յօշոյ դիրութենէ, ի յօշոյ դիրութենէ առել. էջ 23—24 յերին Հայութութ յերին Հայութութ առել. 123, ա. 9 ի նաև ինձն Յորդ յառաքութ (Հին Հայ. առջայ անձնելը թուժութիւն կ'առել. էջ 21, ա. 9. յերին յէշենութենէն Հայոց յե. ի կիւնութ առաջ Հայ.-ի առել (ա. ծահօթ.). էջ 231, ա. 6 վարէն յերին թիւթառութենէն Յանաց, յերին թիւթառութենէն Յանաց առել (ա. նյունիք ծահօթ.-ը), էջ 200, ա. 18 վարէն ի գոյակի իսու յԱրդարութ առել, ի գոյակի ի իսու Արդարութ առաք-ի առել. էջ 207, առզ. 7 վարէն յերից գոյակի մանակ, յարց գոյակի մէջ, ինչպէս Գր. WZKM. 10, 97 բարդութիւն պրագգել կ'ազէ, բայց անիրու կիրագլ:

Եղ. (Անեսերի 1826) էջ 121, 3 վարէն ի արդին հայութութեն (արիշ կարդացումն է սարդին), ի մարդու հայութութեն-ի առել. էջ 180, 8—5 յաղցին մանաց — ի առանուն իսկորեւց — յարդար իսկորեւց, ի առանուն իսկորեւց — յարդար ի առանուն-ի առել (Ճեւեր ու-ով աներեւոյթի բացառականներ են եւ ոչ ընդունելութեամ):

Սերէս (Պետերսուրդ 1879) էջ 139,

1 Վըսով գ. ս. ի՞ տեսու ե զամ. ի՞ տեսու ե զամ սես սես ե՞ զի՞քը. մեծ սես սես ե՞ զամ զի՞քը եսուլ. Սեռ.-ը կրաւոր. ընդունելութեամ յաման է, բայց այս պէտք կու կամ գու, գ. ս. ներաւ Արդէի եկ սենա Արդէի եկ կու ու ընդունելութեամ):

2 Այս թարգմանիք յերին եւ Հայութութ մէկ կամ միւս ալ առանձին ալ նշտ իսաւու տալզի պահ և նման օրինակեր իր աշբիներ իսաւ նաւուել արդէ սէկրուն ալ, որ իսաւու պայսէս պարզ էն, եւ որոնք վարդերան կ'ըսպի ծագուն էն, յերին Հայութութ եւ նորս նման օրինակներուն հնաւելու, ուր արդէն կատարեալ ճագութիւն մ'ունինք, բայց յերին Հայութութ սկիզբարք գեւ ժողովրիւն չիր. գ. թ. 1)

3 Այս օրինակ ալ յերին Հայութութ-ի պէտ ե. գ. թ.

ա. 9 վարէն ի գոյուոյ էլեւառութենէն (ա. թարգմանչի ծան.-ը) ի գոյուոյ էլեւառութենչի առջ: Կիրակոս էջ 29, 10 վարէն ի գոյու Բահու ըսէն չմնա. Հին հայ. աղջային անսանելը 876—877) ա. նոյնպէս թարգմանչի ծան.-ը եւայլ:

Բ) Սեռ.-ը գործիսկանէն կը ձգուի. ՓԲ. էջ 19, գ. 7. բազմութեամի զօրօն Հայոց (ա. թարգ.-ը ծան.) բազմութեամի վըբոյն Հայոց. էջ 30, գ. 16 ամենայ բանաւուն բազմութեամի (ա. թարգ.-ը ծան.) ա. բանաւուն բարմ.-ի առել. էջ 223 վերին գ. բանի զըբութեամի (ա. թարգ.-ը ծան.) բանի զըբութեամի առել եւայլ. Եկեղ. պատմ. (Անեսերի 1877) էջ 432, գ. 7. վարէն բանիւ սպահութեամի (ա. թարգ.-ը ծան.) բանիւ սպահութեամի. Անեսեր էջ 26, գ. 5. Յունիք մասնակիութեամի ամենայ Հայութութ է. Մ. ա. Հայութութ այս ի առաջ է առել. էջ 40, գ. 14. Յունիքը սպահ նիւթութ — սպահ-ի առել. Մաթ. Առաջար ցից (Երևան. 1869) էջ 286. գ. 9—10 բազմութեամի վըբ: Մըր էջ 165 գ. գ. բուրում որման հեղութիւն որման-ի առել եւայլ:

Ոմանք պայ օրինակներէ կիրային Հետեւընեւ, որ ճագութիւնը ձեւական հիմն ունեցած ըլլար: Զահըով, կափող (սեռ.-ի մէջ զանուող) բառը ձեւապիւ միջոցն նմանացնեւ (Հմմա. Երին Հայութութ յերին Հայութութ մէկին առել առել. յարդար յարդար ի առել կ'ըլլար՝ ամենամեծ մարդ բաներուն ճագութիւնը ձեւին նմանութիւն ալ մի եւ նոյն ժամանակ շընդունելով: Հայութիւնը հորվէնու ուրեմն առանց ձեւերու նկատման երեւան կու գոյ:

(Ակը.՝)

Ա Ա Ց Ե Ն Ա Խ Ո Ս Ս Կ Ա Կ

Հայութ

TER-MINASSIANTZ Dr. ERWAND. Die armenische Kirche in ihren Beziehungen zu den syrischen Kirchen bis zum Ende des 13. Jahrhunderts, nach den armenischen und syrischen Quellen bearbeitet, Leipzig 1904, 8° pp. XII+212.

Հայոց քաղաքական եւ եկեղեցական կենաց հետ անընդհատ եղած են միշտ երկու զրաւցեաց Յունաց եւ Ասուրուց առաջ մասն թէ տար պատման միջներէ: Այս յարաբերութիւնք գեւ երկար ժամանակ շըրունակուեցան բնականաբար ասկէ, առաւել կամ նուազ, կրցին աղդեցութիւն հայ եկեղեցին եւ քաղաքական կեանքը: Այս

աղեցիցութեան շափն ճշգրտել կ'ինայ բանաս սիրութեան, որուն համար առաս նիւթ կ'ընծային պատմագիրը։ Ա. Տէր Միքէլեան հշառ առաջին ձեռնարկուն այս ասպարիզին մէջ եւ փորձեց ուսումնամիրել Բիշզանդական աղեցութեան չափն մեր եկեղեցւոն վոյ։ Die armenische Kirche in ihren Beziehungen zur byzantinischen Eparchie (Leipzig 1892), որ շատ անյաջող գտառեցաւ ժամանակին եւ է ոյժմէն Երկրորդ քայլն կ'առնու եւ Վ. Ա. Տէր-Մինասեան առաջիկայ ուսումնամիրութեամբ՝ նիւթ առնելով իրեն Ասորաց յարաբերութիւնը մեր եկեղեցւոյն հետ։ Հեղինակն ծանօթ տորի եւ եւրոպական այլ եւ այլ լեզուաց կրցած է օգտակի առ այս բազմաթիւ մատենագրութիւններէ աղջակի (Հմմտ. մատենախօսական ցանկն էլ 198—200) եւ գետաց ներ խոստովնիլ կանիւր թէ յալուն և իւր երագրոյն մէջ։ Ուսումնամիրութիւնն կը խորացրէ.

Գ. Հեթեցոյ յարբերութիւնն ըստուց եթեցոյն ներ ինչո՞ւ շերջ իսոյ ժդ գորու յադ հոյ ես առաջի ժամերոց, որ պատրաստաւած էր նախնաբար իրերա Փիլիս ուսուցչիւն առաջ նայու համար քննամառ եւ կրապ չափ (Ա. Ե. Բ. գլուխներն, էջ 1 և 59)։ Հրատարակուած էր 1904ին ապա ամբողջապէտ լցոյ տեսաւ Յուլ Gerhardi եւ Harnackի հրատարակած Text und Untersuchungen zur Geschichte der altchristlichen Literaturp մէջ (Neue Folge, XL Bd. 4. Heft). Գործոյն նպատակն շատ պարզ է. կը դիմէ հեղինակն ասորի եւ հայ աղջիքներէ հանել երկու եկեղեցեաց Ասորաց եւ Հայոց մինչեւ ժդ գորու վերջ յարաբերութեանց եւ պյտ փոփախսի ըրած աղջեցութեանց պատմութիւնն. առ այս բնական նարար սկիզբ պիտի ընէր հայ եկեղեցւոյ ծառ գտ մէն, որ առաջին դարն կը տանի զմէզ, ուր առաջին քայլերուն խոկ ընդ առաջ կ'ելլին առ սպառական յարաբերութիւնը (Քայլեսու Ադրէ եւն), որով հիմ, ինչպէս կը նկատէ հեղինակն աւանդութիւնն է լու, մերկ պատմական ստուգ դամբենք (Պ. 1). այս միժամհիւնն կը տեսէ մինչեւ դ գար, երբ Լուսաւոշի ոտ յաւնական արեւելքէն → ծագ ելով վորք ինչ լուսաւոշութեան նշայլներ կը ցոլանան անսարք գտնեան աշխարհի մէջ, Դրիգդր թէեւ, յունական հասանքի առջև կը բանառ քոփից դաները, սակայն չդացեց մինչեւն ժամանակ նաև Օքուստուամի ահամները միանգամայն ասորի հզոր գոճար-

կիցներ ունէր հետու; Հեղինակն ու միայն պատմական հիմնն վայ կ'ապացուցանէ ասորի տարեր Հայոց եկեղեցական նուիրապետութեան եւ կրօնաւորութեան վրայ ունեցած աղբեցութիւնն, այլ եւ հայ եկեղեց լեզուին վայ կը նշանաւէ նյնը (թ. 11), կաթողիկոսներ, հզօք ուներ կը գտնէ ի Հայու ասորական ծագմամբ (յիշնէ յատկապէս Աշխատով առանց զոր ասորի կը համարի, թ. 15—16), եւ վերջապէս գեղեցիկ կերպով կը պարզէ հայ մատենագրութեան կրած ասորական աղբեցութիւնն (թթ. 21—27): Աւամ ամենը նախնական շրջանի համար են, եւ կը կազմեն Ա. գլուխն (թ. 1—29), ի հարկէ կան այս շրջանի մէջ գեր շատ խնդիրներ, որունք հուկամ շեն շշափուած եւ կամ շատ համառապէս քննուած են, բայց այս բիծ չի գներ գործոյն, շըլլալով յատկապէս իւր երագրին ետական մասը, ինչպէս կը խոստովանի հեղինակը Յառաջարապ մին մէջ (թ. 5). եւ արդէն արեւմտեայց համար ճառաւած է այս մասին ընդարձակ Dr. S. Weberի Die kath. Kirche in Armenien գեղեցիկ երկասիրութեան մէջ (Freiburg, 1903):

Կարեւորագոյն եւ աւելի հետաքրքրական են յարաբերութիւնը վեցերորդ գորուն, երբ բովանդակ արեւելքի մէջ մէն յուզմանց մէջ եր եկեղեցն եւ իւրաքանչիւր ազդի ապագան կ'ող բոշէր, աղբեցիկ եւ նշանաւոր եղաւ այս միջնուած ալ ասորական աղբեցութիւնն։ — Հարկ է կանինել ըսել թէ այս եւ յետագայ գլուց մէջ հեղինակն ի հինայ առաջնութիւնն Զ եւ յաջորդ գորուաց հայ եկեղեց պատմութեան քննութեան, վասն զի թէեւ հու են եղած են այս մասին ակնարկանթիւններ (Հմմտ. մեր ասուն մատմիրութիւններ Սմմա. մեր ասուն մատմիրութիւններ Սինեաց, ՀԱ. 1903, 1904), մանաւանդ Հ. Գամթըճեամի Խրաւանուի կ'եղեցեաց Բ. մասը՝ Պատմութիւն Միաբանական աղանդունցիւն ի Հայոց) բայց այսպիս աելդը կամ ըստ դիմաց կը խօսուի յիշեալ նիւթոց վայ կամ անսկամ մասցած են: Գրեթէ նյուն եղած բակացութեան յանդած է Հ. Գամթըճեան յիշ շեալ գրոց մէջ Զ գարս պատմութեան պատմամիր միշտ թղթոց Դրոց վայոց, Պ. Պ. այժմ Տէր-Մինասեան կը հանէ։

Հայք Նետարական արանզն՝ շնորհիս Պրոկր նախարարութեանց առաջին թափով մերժեցն, այսց այսպէս չեղաւ Եւսիքականց հանդեպ. մինչեւ Զ գար Հայք անծանօթ մասոցին այս յայլիքուն եւ միաձայն Յունաց, կը եթէ Արաց եւ Արտանից հետ Արաբշապատու, Ժող զավոյն մէջ (505/6) ստորագրեցին Անսասասար-

Հարամանին համեմտած ջենուի հենութիւնին եւ այսու լրելեայն մերժեցին քաղկեդոնի ժողովն, վախճանն նորէն Հռուսոց հետ նոյն հաւատըն ունենալին էր ։ Ժողովիս քիչ ետքը (608) ասորիքէն կու գան քանի մը "ուզզափառ" (մարբնեայ) ասորիներ թղթով մը, ուր մարբնեայ վարդապետաթիւնն կը դաւանուէր, եւ բարդէն կը սոտորազրէ ուղիղ հաւատը հաշակերպ բովանդակութիւնն. լաւ կը դիտէ հոս հեղինակն թէ անհարին և հետեւապէս ժխտել հայոց գոհավիժումն մարբնեայ աղանձօյն մէջ (թ. 41). Խնդիր մը հարի է ընել հոս. չեղան բարդէնի ընդդիմացոցներ. այսպիսի խնդիր չէ յարուցած Տէր Մինասեան. բայց Կարեւոր էր: Բարդէնի գոհ էլլիլը 502/3 նշանակուերով (թ. 39), ընականապէս այս միջնուներուն կ'ի՞նա Յովհաննէ Մանդակունւոց մահն եւ Ղ. Փարպեցի իւր Թուղթն, ուր սերանելի, և արդէն Յոհանն, գրած կը լւայ 502էն ետքը. ալ եւ յիշեալ թղթի մէջ ակնարկուած կաթողիկոսն եւ ինչ պատճառաւ Ղազար կ'ընդդիմաբանէ անոր: Հ. Գաթքընեան շատ իրաւամի զբարդէն կ'ենթագրէ հոս եւ անոր Ասորուց հանդէպ ցոյց առած բարեկամութեան գէմ աւղուած կ'ընդգունի արտառնները . . . (անս մանրամասնութեամբ կեղծիք, թ.):

Հոս զիս չարին հայք. թէեւ մէզի ան-
ծանօթ է 508—548 դրեթէ կէս դարս մի-
ջոց, Հայաստանի եկեղ. պատմո թիւնը, ուսիսյն
հարկ է ենթագրել թէ ժամանակի պարագայից
համեմատ ընթանալով՝ յետո չկեցան Հայք
ընդգրիսձ մարդակութենէ: Այս ժամանակներո (518)
Ընտիր եւ Սղբեանդրիս մեծ վրդովման
մէջ էր փառնակութիւնն. Յուսաննոս (518—
27) կայսերական գահն բարձրանալու պէս կը
հրամայէ կամ ընդունիլ Քաղկեդոնի ժողովի կամ
Հրաժարի եպիսկոպոսութիւնն: Հրամանին համա-
յախ Ընտիրքն փախստեայ կը հսնի Սղբեան-
դրիս Սեւերոս պատրիարք, որուն Կ'ընկերանայ
նաև Յուլիոս Սղիկունացի եպիսկոպոսը, որոնք
որչափ ալ կարծակից էին ի սկզբան, շուտով
զննեցան իրարու գէմ Քրիստոսի մարմացն ապա-
կանացու կամ ոչ ըլլալու նկատմամբ. եւ ահա
ծագեցան ապականադաւանից եւ անտպականա-
դաւանից հերձուածներն, որոնք մեծ յուզում
յառաջ բերին ասորական արեւելքի մէջ: Յաղ-
թեցին Սեւերեանը եւ Յուլիանիսք (անապակա-
նադաւանը) հարկադրուեցաւ տեղի տալ եւ ամ-
փոփակիւ: Վերջններէ կը խաւրուի ի Հայս առ
Ներսէս Սղբարակեցի կաթողիկոս՝ Վրդիչյա առ

նուն երգ մը յամի 548^(*) եւ կը ձեռնադրու եպիսկոպոս։ Արդիշյան առաքեալ կը հանդիսանայ ի Հայոց եւ կը բարող յուլիանեան հերձուածն (Հմմ. թ. 42—49) իրաց անտեղեակ Հայերուն։ Արդիշյան գերն մեծ եղան է Հայոց եկեղ. պատմութեան մէջ. առանց տարակուսի իր օրով մուծուեցաւ ի Հայոց անչուր պատարացելու սովորութիւնն որ յուլիանեան (անապահանգաւանից) վարդպակեալթեան պարզ հետեւութիւն է. թէեւ կը լու այս մասին հետզինակն Արդիշյան մինչև 560 Հայոտան էր, եւ ազգեցութիւնն գեր երկար ժամանակ մնաց Հայոց վրայ. իւր մասին երկար կը խօսուի Ծրբաւստիւ Արմենիա անառուն ժամանակակից հեղինակի մը յունարէն գրութեան մէջ, որուն անձանօթ կ'երեւայ Տէր-Մինասեան։ Այսպէս Հայոց ընդուռեցան նաեւ յուլիանեան աղնադը. այս կողմանէ Կաթոլիկից չենք կնար ըլլալ հեղինակ կ'ին յայնմ թէ “Հայոց եկեղեցն ոչ միայն բառ ամի՞ն սովորական իմաստով, այլ սիցնահար իւ ոյն ժամանակ է դուրս յայնէնուն՝ հետեւարաբ՝ իսխամարնակութեան միաեալ էր, եւ թէ հայ մասնացիք ալ նոյն յուլիանական վարդպակեալթիւնն քարոզած են, թէեւ աւելի Յակով իշեեանց (Յեւերեանց) հետ շօշպիման մէջ ըլլալով, եւս երեւանթին սեւերեանց մօտեցած են (Յաջ. VI եւ 136—151). Ցորչափ Արդիշյան ի Դուռին էր եւ ցորչափ որ անոր ազգեցուաթիւնն կը աեւեր (գրեթէ մինչեւ Յովհ. Բ. ք. մահը † 574) մացին Հայոց հաստատուած Յուլիանեան աղանդընն մէջ, բայց այսուհետեւ տակաւ ատկաւ մասնաւեցաւ մոռացութեան վարդպակեալթիւնն, եւ մաց միայն ընկալիւալ սովորութիւնն (Սուրբ Սասուած որ խաչեցարի, անջուր պատարացել)։ Թէեւ չունինք բացայաց մերժման ձեւ, մասնաւանդ թէ հակառակէն պատի ընծայուած կը աեսմենք Յուլիանեայ “սուրբ” վերացրիւ (թ. դարսն, Սաեփանտի թուղթ առ պատր. Անտիոքյան, Գ. թղթ. էջ 329, Հմմ. եւ էջ 491 Արոյցք Կոմիտասայ եւն։ Ստեփանոսի թղթի մասին ՀԱ. 1904, էջ 309) եւ զնյրիշյան իրեւ սուրբ Յօնացուցի մէջ առ նուած, սակայն Նկատելով յաջորդ գարուց մատենագրաց բացատրութիւնք Քիթստուսի մարմնոյն որպիսութեանց վրայ, անհնար է յուլիանեան անուաննել զնյրիշյան լաւագցն է կօսել Փիլոքսենեան, բայց ի՞չ Յուլիանիստ, վասն զի կայ բառ մեզ՝ Նկատելով ժամանակակցած բացատրութիւնքն, առարկրութիւն Յուլիանոսի եւ Փիլոքսենի վարդպակեալթեանց մէջ, “անապահանացու”, բառն

պետք չէ պատրել զմեղ. Յուրիանոս “անապահն եւ անմահն”, կը քարոզէր Քրիստոփ մարտինն ամեն յիշել ցիտացիւթիւնն, եւ որպէս յետ յարութեանն եր անապահն եւ անմահն, նոյնպէս եւ յառաջ քան զյարութիւնն, (Յովհ. Հյար. Երուսալէմի թաղթ առ Աբատ. Հմտ. եւ Խոսրովիկ) հետեւարար “առ աջքն եր Քրիստոփ մարտինն. մինչ Փիլոսօնն կը գարդապետէր. ուն բորբոքյան կը եւ նիտքիւն բաց ի մեղաց՝ ողոգորին եւ խնձուան Այս է եւ Հայոց ուսուցածքը այս իմաստով Հայոց “անապահն” գաւանելով Քրիստոփ մարտինն, Յուրիանոսի կարծակից կը բամբառուէին ապահնագուան Յեւես իրաների որոնց “ապահնացուց, բառով իմացածն ալ ի նոյն կը յանդէր, ինչպէս տեսնու եցաւ Մանագիկերաք 726ի ժողովշն մէջ. Սրբարեւ մեծ եղած է Փիլորսէնի ազգեցութիւնն ալ Հայոց վրա (ք. 150 տես. 1), առ այս փառաւոր վկայ են նաեւ մատենագրիս գրութեանց հայ Մարգմանութիւններ, որոնց հնութիւնն 548էն յառաջ կը բարձրանայ, եւ ամենայն հաւանականութեամբ միաբնակ Ասորոց միջնորդութեամբ մուծուած են Հայոց մէջ. ԱրդիշՇ անգամ իւր առ նշերսեւ թղթին մէջ օգտագծ է ուղղակի հայ Մարգմանութենէ, եւ առանց յիշատակելու անոնն՝ բառական օրինակած է տողեր. ահա հատուած մը.

“Այսի կուտեն մարմին անապահան եւ շռնչ անփոփոխելի, զի անտառնութեամբ մարմա- ցաւ, եւ զմարմին մեր արար մարմին իւր, եւ զըռնչ մեր՝ շռնչ զիմի իւրոյ: Բնակեցաւ յար- գանցին զինամասեայ, որ Նկարէ զարդին յար- գանցի, ծնու որպէս զմարդ եւ ոչ եղջ զիու- սութիւն ծնողին: (Գիրք թղթ. 64): Նշնչ բառական յառաջ կը բերէ Սահմանու իմաս- տակը “Փիլաքսոն եպիսկոպոսի, անուամբը (Հրտ. Տեր-Մկրտչանի, ԱՐՏ, 1902, էջ 279, տող 163—167): Մեզ շալողեցա որոշել թէ Փիլաքսոնի որ գրութենէն է: Ցամենայն գէպս մեծ նշնակութիւն պիտի ունենայ կէսին լուսաւորութիւնը բովանդակ թղթին համար

Յուլիանեած աղանդն որչափ ալ սիրով
հիւրընկայուեցաւ Դուռը կամողիկոսարանէն
սակայն ընդունելի չեղաւ ընդհանուրին. ուշ շատ
վերջ (557—560?) Ազուանք եւ Ալիսնք բաժ-
նուեցան Հայոցմէ եւ ընդգրկեցին Քաղկեդանի
ժողովն, որոնց հետ միջան ապա՝ եւ Ալիքը
(598/9, բաժանում 608/9). Մտադրութեան
արժանի է թ եւ կ գլուց մեջ Զ—Է դարուց
հայ կամողիկոսաց աւ Հակապոթեան ճշգուած

ժամանակագրութիւնն (p. 39, 42, 56, 60—61),
որ յամենայնի կը համընթառայ 1903ին մեր
գծած թուականներու հետ (ՀԱ. 1903, էջ 250)։

Եռլիանիտաց զօրանալով՝ Սեւերեանք
չկրցան մուտ գործել Հայտաստան թէեւ փոր-
ձեցին, բայց դրացիութիւնն առիթ տուաւ Հայ-
որդակցից լու իրարու հետ. այս մասին նույիուած
է Գ. ղործին (p. 59—91 և 170—97), ուր
մասնաւորապէս կը խօսուի Մանազկերտի 726ի
ժողովն եւ նշյ առթիւ յուզաւած խնդրոց
վրայ այս Նկատմամբ առիթ ունեցած ենք յար-
գելի չեղինակին կարծեաց հետ ծանօթանալ
մեր “Խոսրովիկ եւ իր երկասիրութիւնները”
(ՀԱ. 1904—1905) առողմամասիրութեան մէջ։
Ցիշտակելու արժամի է հոգ Յակոբ Բարա-
կոսի ընծայուած Խոստովնամիւն այն տոլն,
ուր Կըսուի թէ այս Հաւատոքն կընդունին նաեւ-
է Հայո, հետեւարար Յակոբիկեան (Սեւերեանք)
առարծուած էին նաեւ Հայտաստան (ՀԱ. 1905
Analecta Bollandiana, XXIV, (1905)
fasc. II. p. 271, Petersի մատենախօսու-
(թիւն, pp. 269—272)։

Յատակ գլուխներով կը ճառափի նաեւ
թ—ժբ (p. 91—122) դարձց յարաքերուա
թեանց մոյ, երբ ծիսական խարսթեանց պատ-
ճառափ նորէն բարբարած էին երփակողմանի
կրերը, ինչպէս կը տեսնափ բար-էներեսոփ,
Յոհէ. Բարշաշանի եւ Գեորգ Գ. Կամոյիկոսի
թղթակցութիւններ. Նշանաւոր են նաեւ Ընդու-
հաբաց թղթակցութիւնը Յակով (Դիմ.) Բար-
տարիի եւ Միք. Ասորի պատրիարքի Տես (p. 117—136), մանրամանտթեանց մշջ շնոր-
հմաներ. Առանձին դլոյն մը (Զ) նորիրած է
նաեւ “Քանի մը հայ Վարդապետաց Քրիստով
մարմնոյն եւ կրից մասին և դրաւն ի վեր ուսուա-
ցած Վարդապետաթեան, (p. 136—151).” Դա
Յանելուած բաժնի մշջ կը Բարգմանէ Հեղինակն
քանի մը վասերացիրներ, բարգէնի և թաղղմն
(Քիսոյ չափ, p. 152—7), Ասորւց ու Ներսէտ,
Ներսիսի և Արգիշտի թղթերը (p. 157—166),
Խոսրովիկ յ բաժմաններն քանի մ՛կը (p. 167
—170)։ Կը յաջօրդնեն Յանելիք (p. 170—
197), զօրով Տարի ետասած է կցել Միք. Ասոր-
ւոյն ժամանակադրութեան նոր հրատարակու-
թենեն օգտակարութիւն կը վերջանաց ուսումնառու-
թիւններ Եպահանգիստիւթեամբ (Literatur)
և անուանց ցանկով (p. 198—200 և 201
—212):

Այս համառարկելու վերը ի շատեւ կարելի է ամբողջ գործոցն վրայ դադարիար կազ-

մԵլ : բովանդակ ուսումնակրութիւնն մեծ ինամ-
քող կատարուած է, ուր անեսրեւ կը ցոյանան
ամեն ընթերցողի աշխին նիւթոյն քաջ հմտու-
թիւն, կարեւոր ազգերաց լաւ ծանօթութիւն եւ
լորջ քննտիրութիւն, որ պատիւ կը բերէ հե-
ղինակին. փափաքելի եր նյոյն հայերէն խմբա-
գրութեամբ եւս տեսնել, զզր անշուշա չի
յապատեր կատարել ցին. Հեղինակը. կը
չնորհ հաւորենք Հեղինակին յաջողութիւնն իւր
ձեռնարկին մէջ եւ կը մաղթենք ուրիշ նման
երկասկրութիւններով ալ ճոխացնել հայ գրա-
կանութիւնն եւ լուսաւորել ազգային պատմու-
թեան մութ խորշերը:

Համեմատ որոշ մեկնուած ըլլային մեթեքողին, եթէ տեղաբակ ըլլայ տեղական լեզուին, դժուաւ րահասկանալի պիտի ըլլան չաւ տեղ բառերու նշանակութիւնք, որով եւ խօսին յմաստն, գաւառ առական բառը գաւառականով մեկնուած ըլլայուն պատճառաւ Մէկ երկու տեղ ալ ապա գրառմեան սխալներ եղած են, որնց իմաստն ոչ-տեղացի մը գժուարաւ կրնայ հասկնալ. այս պէս (էջ 14 տող 16) Դայը ըլլայու և Տայը (մայրս), Կամ (էջ 48 տող 18) ունին փոխանակ Խնձուն եւն: Լեզուական սեղմունք ինչպէս առհասարակ ամեն գաւառի, այնպէս եւ հոկը տեղամասին, զ. օր, հայր, մայր, մանչչ, ողիկի, թագուայ եւ Նմաննք, փոխանակ հայր Իւ, մայր Իւ Եւն, որովք ընդհանրապէս գժուարաւ գրի կ'առնուին: — Արագի կը տեսանուի Մէկ Հեղ. ընկ իւր բնակած սեղմոյն Տէքեաթները ժողոված է, եւ եթէ միայն մէկ Թաղէ մ'այլափ քովէքով կրցած է բերել, սարսկոյս չիս թէ Խոտոքը ջրոյ Խօթը Թաներէն հաւաքելը՝ բաւական ստուար հատոր մը պիտի կարենայ կազմել: — Անշաշ զերցինը չէ տշխատասիրութիւնս եւ յշոյ ունինք որ Յ. Հ. առական այսպիսի նորարակինաներով պիտի հարսացնեն հայ բանսուիրաց եւ մեղուաքննից գանձնական:

የኢትዮጵያ ተቋማና ተቋማና

0ՏՍՈՒՄՆԵԱԿԱՆ

ՊԱՍՄԱՆՆԻՆ → Հայ հասարակութեան ի Պերգամոն
եւ Պերգամացին կայսերական գահի պայ, 225:
ՄԱՏԶՈՆԱՐԱԿԱՆՆԻՆ — Պատճառաց զիբը. 228: -
- Եղիշէ ըննական առումնափորութիւն. 235: -
Ցուցակ ծեռագրաց Թարթար. 238:
ԿԸՆՍԳՐԱԿԱՆՆԻՆ + Սարգսի արքեպ. Սարգսեան
եւ իր ժամանակը 1720-1776, 241:
ԼՅՈՒՅՆԱԲՈՎԱԿԱՆՆԻՆ - Հայականց, 248:
ՄԱՏԶՈՆԱՐԱԿԱՆՆԻՆ + Ter-Minassianz Dr. Erwand.
Die armenische Kirche etc. 252 → Հին աւան-
դանան Տեղաթիւն Խորագութ. 255:

4. Ապահովագրություններ